

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

Пікуля Тетяна Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ДЕРЖАВ СВІТУ

Здійснено ретроспективний огляд основних методологічних підходів до типології держав за певними типами (групами). Удосконалено цивілізаційно-історичну типологізацію держав, що базується на діахронічному методі пізнання закономірностей та етапів розвитку держав світу.

Ключові слова: типологія держав; історичний тип держави.

Осуществлен ретроспективный обзор основных методологических подходов к типологии государств по определенным типам (группам). Усовершенствована цивилизационно-историческая типологизация государств, которая основана на диахроническом методе познания закономерностей и этапов развития государств мира.

Ключевые слова: типология государств; исторический тип государства.

It is proposed a retrospective review of the basic methodological approaches to the typology of certain types (groups). Improved civilizational and historical typologisation States, based on the diachronic method of learning patterns and stages of development States the world.

Keywords: typology States; the historical type of state.

Актуальність типологічного дослідження держав світу зумовлено значним обсягом емпіричного матеріалу, накопиченого на сьогодні юридичною наукою та практикою багатьох країн світу й епох. Узагальнення його можливе винятково за допомогою специфічного інструментарію –

типології, що в сучасній науці інтерпретується по-різному: як особливий різновид наукової класифікації [1], методологічний прийом або засіб систематизації досліджуваного явища, метод наукового пізнання [2]; загалом теорія, що має на меті виявлення вищої та найбільш узагальненої класифікаційної одиниці – типу [3]. Практичне значення типологізації сприятиме: розумінню внутрішньої логіки та закономірностей процесу розвитку держав світу та на цій основі науковому прогнозуванню майбутнього України й інших держав; систематизації та аналізу фактичного й наукового матеріалу, що стосується процесу виникнення та еволюції держав світу; чіткому поділу наукових і псевдонаукових державно-правових теорій з метою розбудови сучасних держав світу винятково на науковому підґрунті.

Розвиток класифікаційного методу пізнання держав світу відбувається синхронно з розвитком політико-правової думки в історичній ретроспективі. Комплексне розроблення класифікаційних схем поділу держав за певним критерієм бере початок із праць давньогрецьких і давньоримських мислителів: Платона, Арістотеля, Полібія, Цицерона та набуває подальшого розвитку в дослідників епохи Нового часу (Г. Гегеля, Ж. Бодена, К. Маркса, Ф. Енгельса) [1]. Важливі філософські ідеї та парадигми, що стали теоретичним підґрунтям нашого дослідження, містяться в першоджерелах дослідників новітнього часу: Г. Кельзена, А. Тойнбі, У. Ростоу Г. Єллінека, Р. Дорендорфа, Р. Макайвера [4], а також російських та українських сучасників – С. Бостана [5, с. 100–110], В. Нерсесянца [6, с. 236–245], С. Алексеєва [7, с. 149–160], М. Марченка [2], Л. Грініна [8] та ін.

Мета статті полягає в удосконаленні цивілізаційно-історичної типологізації держав, що базується на діахронічному методі пізнання закономірностей та етапів історичного розвитку держав світу.

Типологія або класифікація держав світу – одна з основоположних категорій і одночасно методологічних проблем юридичної науки. Розв'язанням її займаються економіко-географи, економісти, політологи, соціологи, а також правники.

Зазвичай термін «**типологія**» вживається для характеристики різновиду наукової класифікації, результатом якої є виявлення вищої й найбільш узагальненої класифікаційної одиниці – типу [1, с. 4]. Відповідно, **типологія держав** – це наукова класифікація держав за певними типами (групами) на основі схожих загальних ознаках, що передбачають єдність їх закономірностей і тенденцій виникнення, розвитку й функціонування [1; 4].

Тип держави визначають на підставі найбільш важливого й загального, об'єктивно складеного та відносно стійкого комплексу ознак, що в сукупності дають змогу виділити групу держав і відокремити її від інших аналогічних груп [9].

Головною методологічною проблемою типології є вибір критеріїв (основи) групування держав за типами. Відбір таких типологічних ознак відбувається відповідно до принципів типології, серед яких універсальними є правила формальної і діалектичної логіки: принцип взаємного виключення типів, не протиріччя, достатньої підстави, неперервності поділу [1]. На їх основі науковці роблять власні умовиводи та пропозиції щодо можливих критеріїв типології держав. Так, критерії за своїм змістом не можуть бути випадковими та взаємопов'язаними між собою, або в основу типології варто покласти не кількісні, а якісні ознаки (критерії), що дають змогу віднести кожну з них до того чи іншого типу соціально-економічного та політичного розвитку [10, с. 2]. Особливого поширення серед авторів набула думка про те, що критерії типології держав повинні мати об'єктивний характер, адекватно відображати досліджувану державно-правову матерію, вбирати в себе найбільш важливі й водночас типові для держави й права ознаки та риси, максимально враховувати й відображати економічні, політичні, соціальні й інші умови, у яких функціонують держава та право [11].

Проте вимога об'єктивності типології держав вирішувалася науковцями по-різному, залежно від накопичених людством знань у певну історичну епоху та від того, представниками якої галузі наук були дослідники. Як показує досвід типологізаційних досліджень, у якості «об'єктивних» критеріїв класифікації держав світу широко використовувалися

географічні й кліматичні чинники, ступінь складності держав, її близькості з релігією, свободи та незалежності людини стосовно держави, засіб внутрішньодержавної організації і життєдіяльності людей, рівень розвитку загальної культури й світогляду людей, засіб виробництва матеріальних і духовних благ, характер їх розподілу тощо [12–13].

Уважаємо, що якщо кожен із перелічених вище й потенційно можливих критеріїв згрупувати за галузями наук та, відповідно, за предметом дослідження останніх, то можна виокремити економічні (наприклад, економічний розвиток), політичні (наприклад, державний устрій, форма правління), географічні (наприклад, географічне розташування, розмір території, чисельність населення), соціальні (наприклад, національна структура, етнічний склад) та інші критерії типологізації держав світу.

Якщо взяти до уваги, що процес формування державності та політичної карти світу нараховує декілька тисячоліть, то, застосувавши таку форму систематизації, як періодизація, можна запропонувати **ретроспективний огляд еволюції критеріїв і заснованих на їх основі концепцій типології держав**.

Так, перші спроби типологізації держав здійснили античні мислителі (Сократ, Платон, Арістотель, Цицерон), які поділяли держави на дві групи: *правильні та неправильні*. До групи правильних держав вони відносили ті з них, де влада здійснювалася на основі законів і на користь загальних інтересів, а до неправильних – ті, де влада не спирала на закони і служила інтересам лише правителів [6, с. 236].

Аутентичний принцип законності **Сократ** використовував як базисний критерій у власній класифікації й характеристиці різних форм державного устрою та правління. Владу, ґрунтовану на волі народу і *на державних законах*, він називав царством, а владу проти волі народу й таку, що базується не на законах, а *на свавіллі* правителя, назвав тиранією. Якщо правління здійснюється людьми, які виконують закони, то такий устрій він називав аристократією, якщо ж влада походить від багатства – плутократією, якщо від волі всіх – демократією [14].

Беручи за основу той самий підхід, **Платон** виділяв три *правильних* форми: царську владу (законну монархію, тобто правління однієї особи на основі закону), аристократію (законну владу небагатьох) і законну демократію (владу демосу на основі законів) та відповідно три *неправильні* форми: тиранію (незаконну владу одного), олігархію (незаконну владу небагатьох) і незаконну демократію (владу демосу не на основі законів).

З тих самих позицій **Арістотель** писав, що форма держави визначається кількістю правлячих (один, небагато, більшість) і метою правління. У *правильних* формах правителі мають на меті загальне благо, у *неправильних* – тільки своє особисте благо. Трьома правильними формами держави є монархічне правління (царська влада), аристократія й політія (правління на основі законів), а відповідними неправильними формами є – тиранія, олігархія та демократія (правління демосу, більшості не на основі законів) [14].

У контексті зазначеного зауважимо, що античні філософи для характеристики держав, як бачимо, вживали різні поняття, а саме: «форма державного устрою», «форма державного правління», «форма держави». Проте слід пам'ятати, що кожен із них кваліфікував не певну державну форму в сучасному розумінні, а державу загалом, з відповідним соціальним змістом, засновану на соціальній рівності (є правильною) або ж – нерівності (є неправильною). Відповідна традиція тривала до другої половини XVIII ст. – моменту юридичного закріплення республіки, як однієї з форм правління в Конституції США 1787 р. Після цього, у вченні про державу відбулося змішування елементів різних понятійних рядів – форми держави та соціальної сутності держави [5, с. 105].

Узагальнивши типологізаційну характеристику держав періоду античності, можна стверджувати, що **античні філософи здійснили перші класифікації держав, засновані на критерії законності та протиставленні законного правління беззаконню**. Цей критерій у певному сенсі, безперечно, зберіг своє значення й донині (наприклад, вітчизняний теоретик держави й права В. Ткаченко, використовуючи як критерій принцип законності, поділяє держави на дві групи – держави

догромадянського та держави громадянського типу [15, с. 874]. Цей критерій у тій чи іншій формі широко використовував в подальшій політико-правовій думці.

Аксиоматичним доказом останнього твердження є епоха середньовіччя (V–XV ст.) – період панування релігії та церкви, який «у концентрованій формі» представив засновник християнської державно-правової концепції, теолог **Фома Аквінський**. Він належить до когорти геніальних еkleктиків, систематизаторів християнської теології на основі вчення Арістотеля, класиків-інтерпретаторів, які особисто нових наукових істин не відкривали. Доктрини держави в його творчості виходять з ідей арістотелівської «Політики» про те, що держава становить собою певну частину універсального порядку, котрий утворений і керований Богом. Форми влади та способи її використання поділяв на *правильні й дурні*. З п'яти форм правління (чотири простих – аристократія, олігархія, демократія, монархія й одна змішана – аристократія з демократією) найкращою вважав монархію, оскільки принцип її побудови схожий із принципом світоутворення, керованого Богом [16–17].

В епоху Нового часу (XVI – кінець XIX ст.), яку пов'язують із переходом культури з релігійної сфери у сферу світську, набув поширення *історико-формаційний підхід Г. В. Ф. Гегеля*: концепція духовної формації, у межах якої проблема типології держав трактувалася з позицій *всесвітньо-історичного процесу розвитку духу свободи і його об'єктивізації у різних формах держави*. Він виділяв «чотири *всесвітньо-історичних царства*»: східне, грецьке, римське, германське. Відповідні царства, згідно Г. В. Ф. Гегелем, становили собою *об'єктивно-історичні формації (формування) світового духу, тобто розвитку ідей розуму й свободи у всесвітній історії*. Зі зміною цих *всесвітньо-історичних царств (формацій світового духу)* відбувається і зміна відповідних форм держави: *східному царству відповідає східна теократія* (свобода одного, верховенство правителя), *грецькому – афінська демократія*, *римському царству – римська республіка або аристократія* (свобода деяких, тобто частини населення), *германському*

царству – представницька монархія в германських народів Нового часу (свобода духу) [18, с. 370].

Отже, **гегелівська типологія держав ґрунтується на його вченні про розвиток і зміну у всесвітній історії відмінних суспільно-духовних формацій (царств, світів)**, що є прогресуючими сходами здійснення розуму й свободи, яким відповідають певні типи (форми) держави – теократія, демократія або аристократія, конституційна монархія.

Переконані, що подібна абсолютизація ролі окремих народів і надання типологічного значення їх державним формам є доктринальним перебільшенням Г. В. Ф. Гегеля. До того ж, типологізація держав через їх форми викликає заперечення ще й тому, що окремі з названих мислителем форми (наприклад, республіка, демократія) існували не тільки в період античності, а й існують донині. А найвища та остання визначена ним форма держави – представницька монархія була замінена після буржуазних революцій у багатьох країнах Європи республіканською формою.

Свого часу філософія Г. В. Ф. Гегеля була кульмінаційним пунктом розвитку як німецької філософії, так і світової загалом. Наприкінці XIX ст. провідні академічні філософи, як в Америці, так і у Великобританії, були здебільшого гегельянами. Одним із його учнів був німецький філософ **К. Маркс**, який зберіг у своїй системі, у її остаточному вигляді, деякі істотні гегельянські риси, хоча, на відміну від ідеалістичної діалектики Гегеля, марксистська діалектика є матеріалістичною.

Одним з аспектів матеріалістичної діалектики **К. Маркса став формаційний підхід типології держав і правових систем, в основі якого лежить категорія суспільно-економічної формації**. У вітчизняному державознавстві радянської доби він уважався найбільш загальним критерієм типології держав і правових систем, а на сьогодні продовжує достатньо активно застосовуватися у якості критерію, оскільки взамін сучасною наукою не напрацьовано інших, більш переконливих і всеосяжних, здатних конкурувати з ним. Однак із початком так званої перебудови та зміни політичних, ідеологічних орієнтирів на пострадянському просторі

самодостатність такого критерію стала ставитися окремими теоретиками під сумнів [19], про що більш детально буде зазначено нижче. Згідно з марксистським підходом до типології, «суспільно-економічна формація» це – історичний тип суспільства, заснований на певному способі виробництва, який є важливим етапом розвитку людства. Кожна суспільно-економічна формація характеризується певним типом виробничих відносин – економічним базисом. Кожна з них має як загальні, властиві усім формаціям, так і власні, неповторні, закони виникнення, функціонування й розвитку. Економічний базис кожної суспільно-економічної формації зумовлює відповідну надбудову у вигляді сукупності ідей, теорій, поглядів, уявлень, різноманітних організацій та установ, а також системи відносин, що виникають між ними. Найважливішими елементами надбудови є держава й право. Кожній суспільно-економічній формації відповідає певний історичний тип держави та права. Зміна однієї суспільно-економічної формації іншою знаменує собою зміну системи виробничих відносин – економічного базису, надбудови, що виникає на його основі, і водночас відповідного історичного типу держави й права. Усвідомити формально-юридичний зміст категорії «історичний тип держави» можливо за допомогою послідовної поступеневої характеристики наступного понятійно-категоріального ланцюга: «сутність держави» – «зміст держави» – «функції держави» – «механізм держави» – «форма держави» – «історичний тип держави». Слід брати до уваги те, що форма держави розкривається через організацію механізму й методів реалізації функцій держави. Організація механізму держави передбачається формою державного правління та формою державного устрою, а методи реалізації функцій держави – державно-правовим режимом. І нарешті, кожен із елементів форми держави найбільш повно характеризує історичний тип держави.

З позиції формаційного підходу історичних типів держави чотири: *рабовласницький* (V – IV ст. до н. е. – середина I ст. н. е., стародавні часи); *феодальний* (середина I ст. н. е. – XVII – XVIII ст., середні часи); *буржуазний* (XVII – XVIII ст. – XX ст., новий

час); *соціалістичний* (з 1917 р., тобто Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії, новітній час) [5, с. 101].

У марксистській літературі радянської доби, спираючись на судження Маркса та Енгельса про специфіку «азіатського способу виробництва» і «східний деспотизм», стали виокремлювати й особливий *східний* (азіатський, деспотичний) тип держави, що, безперечно, не відповідало (як у основоположників марксизму, так й у його послідовників) марксистському вченню про історично змінюючі один одного економічні формації [6, с. 239].

Зазначений недолік формаційного підходу до типології держав був визнаний науковими колами одним із перших, але, на жаль, не став єдиним, оскільки: по-перше, марксистська типологія держав гіпертрафувала економічні та класові відносини, тоді як недооціненими залишилися духовні, культурні й інші ідеологічні фактори; по-друге, марксистський прогноз про п'яту бездержавну суспільно-економічну формацію – комуністичну, виявився антиісторичним; по-третє, соціалістичний тип держави (перша фаза комунізму) був глибоко та всебічно розробленим теоретично, але ніколи і ніде не був остаточно втілений практично; по-четверте, марксистське вчення в принципі має антидержавний та антиправовий характер, складовими якого стали антиіндивідуалізм, нігілістське ставлення до природних прав людини, ідеї правової держави. Марксизм уважав державу й право формами організованого примусу (класового пригноблення), що приходять на зміну одна одній; по п'яте, марксистське вчення заперечувало ставлення до держави, як до загальносоціальної цінності, як до досягнення в розвитку людської культури; пошосте, критерій, відповідно до якого тип держави визначається тільки приналежністю останніх до тієї чи іншої суспільно-економічної формації, потребує свого уточнення, бо у світі завжди існували так звані перехідні держави, що виходять за межі тієї чи іншої формації, є «на переході» від одного типу держави до іншого – від рабовласницького до феодального, від феодального до капіталістичного, від капіталістичного до соціалістичного і, навпаки – від соціалістичного

(або псевдосоціалістичного) до буржуазного, капіталістичного. Вперше концепцію перехідної держави розробив В. І. Ленін. У контексті розвитку класової боротьби він зробив висновок про можливість переходу окремих держав до соціалізму, обминувши капіталістичну стадію [20].

Крім суспільно-економічної формації, як відомо, існують й інші критерії, комплексне використання яких допомагає провести більшу чітку, строго обґрунтовану класифікацію держав. такий, загальний за своїм характером критерій повинен використовуватися не тільки сам по собі, а й доповнюватися іншими, приватними критеріями, що стосуються сутності, змісту, механізму, форми держави (такими критеріями можуть бути: рівень економічного розвитку, рівень та якість життя, індекс суспільного розвитку). Актуалізуючи сказане, сучасний державознавець **С. К. Бостан** у своєму дослідженні пише, що для визначення типу певної держави значення мають не тільки соціально-економічна формація, а увесь стан суспільства. З огляду на це, **в основі типологізації держави замість категорії «суспільно-економічна формація» повинна бути категорія «суспільна формація»**, що відображає стан суспільства як певної історично визначеної системи економічних, соціальних, духовно-культурних і політичних відносин, які визначають сутність і зміст держави. Тобто науковець пропонує державу розглядати не як надбудовний елемент суспільно-економічної формації, а як «продукт людського суспільства». З огляду на зазначене, автор традиційну марксистську чотиричленову типологічну схему держав (рабовласницька, феодальна, буржуазна та соціалістична) змінює на тричленну типологічну схему держав: нереспубліканська (кастово-становна), республіканська (громадянського суспільства) і перехідна держава.

Нереспубліканський (кастово-становий) історичний тип держави охоплює епоху кастово-станового суспільства, коли держава виражала інтереси вузьких класових угруповань – це рабовласницький, феодальний і буржуазний типи держави. *Республіканський історичний тип держави* (епохи громадянського суспільства), коли держава стала проявляти

загальносоціальні інтереси, бере початок у західній цивілізації від англійської, американської та французької буржуазних революцій XVII – XVIII ст., а в східній цивілізації – від перетворень і революцій у другій половині XIX (реформи 60-х рр. у Японії й Росії) – та початку XX ст. (Росія, Іран, Туреччина, Китай), а в Африці 60-ті роки XX ст., коли переважна більшість країн цього континенту позбулася колоніальної залежності та заклали основи своєї власної державності. Останній, *перехідний тип держави*, що триває в період «переходу» від одного історичного типу держави до іншого [5, с. 102, 108–110].

Аналогічна, але двочленна, типологізація держав широко представлена в **західноєвропейській науці, де держав класифікують залежно від характеру взаємовідносин між державною владою та індивідом**. Наприклад, австрійський та американський юрист і філософ **Г. Кельзен**, залежно від того, яке місце індивіда у створенні правопорядку, виділяє два типи держави. Якщо індивід активно бере участь у створенні правопорядку – *демократію*, якщо ні – *автократію* [21, с. 149–152]. Подібну типологізацію держав пропонує американський соціолог і політолог **Р. М. Макайвер**, поділяючи всі держави на два типи: 1) *династичні (аристократичні)*, де державна воля не виражає волі більшості населення. До них належать імперії та псевдodemократичні держави, уряд яких утворює привілейовану частину суспільства; 2) *демократичні*, де державна воля виражає волю усього суспільства, або більшості його членів, і де народ активно підтримує діяльність уряду (сучасні держави розвиненої демократії) [22].

Формально-юридичний аналіз наведених підходів щодо типологізації держав свідчить, що жоден із них не може претендувати на універсальність, не дає максимально достовірні дані про історичні типи держав, а лише удосконалює марксистську типологію. Вирішити слабкі сторони наведених типологій держав, імовірно, можливо шляхом комплексного використання їх позитивних сторін та врахування недоліків. На такій ідеологічній основі, у новітній період розвитку людства (початок XX ст.), англійський історик **А. Д. Тойнбі розробив**

цивілізаційний підхід до типології держав, поклавши в основу типології категорію «цивілізація» як соціокультурну систему, що спирається не тільки на соціально-економічні, а й етнічні, географічні, культурні, психологічні, релігійні засади суспільства, ступінь гармонізації людини й природи, а також рівень економічної, політичної, соціальної і духовної свободи особистості. Розкриваючи поняття «цивілізація», Тойнбі пише про те, що кожна цивілізація є локальним утворенням, яке має тільки йому притаманні риси та характеристики, жодним чином не нагадує за своїми ознаками інші цивілізації. Єдиної цивілізації як такої немає. Існує низка цивілізацій, що значно відрізняються за своїми соціальними й політичними цінностями, державно-правовими формами, типами культурно-творчої діяльності, спрямованості історичного розвитку і, звичайно, розвиненістю матеріально-технічного базису. Загалом А. Д. Тойнбі виділяє 21 цивілізаційну систему. Це зокрема, *західна цивілізація, православна (візантійська ортодоксальна), російська православна, перська, арабська (ісламська), індійська, далекосхідна, антична (греко-римська), сирійська, китайська, японо-корейська, мінойська, шумерська, хетська, вавилонська, єгипетська, андська, мексиканська, юкатанська, а також цивілізація майя*. З них збереглися лише ті, що змогли розвинути духовний початок у всіх видах людської діяльності, освоїти життєве середовище [23].

Очевидним є те, що на основі вчення Тойнбі про локальні цивілізації щонайбільше можна говорити про розпоршені типи організації влади у відповідних автономних цивілізаціях, але не можливо побудувати цілісну типологію держав. Крім того, у вченні науковця відсутнє спеціальне дослідження проблем держави, на основі якого в юриспруденції можна побудувати теоретично значиму типологію держав.

Водночас такий цивілізаційний підхід є досить перспективним для наукової типологізації держав, адже на сьогодні він містить певну кількість пов'язаних між собою, і разом з тим, відносно самостійних парадигм. Послідовниками А. Д. Тойнбі стали американський економіст У. У. Ростоу, німецький юрист Г. Еллінек, а також десятки інших сучасників

правників, соціологів, політологів і представників інших гуманітарних наук.

Як результат у сучасних соціальних науках термін «цивілізація» і досі не має чітко визначеного, фіксованого значення. Він асоціюється з «гарними манерами», певними стадіями розвитку суспільства або культури тощо. Така неоднозначність поняття, його внутрішня суперечливість, аморфність і невизначеність змісту роблять проблемним використання останнього в якості єдиного й основного критерію типології держав. Відповідно, існують різні підстави для типологізації цивілізацій і їх державності: хронологічні, генетичні, просторові, релігійні, за рівнем організації та ін. Історичний прогрес привів до виділення понад двох десятків цивілізацій, що відрізняються не тільки системами їх цінностей культурою, а й і характерним для них типом держав. Зокрема, ґрунтуючись на різних підходах стосовно поняття «цивілізація», дослідники виділяють такі основні види цивілізацій і відповідних їм типів держави [24]: 1) за ступенем економічного розвитку: традиційні (аграрні), індустріальні, постіндустріальні або інформаційні (У. Ростоу); 2) за фактором реальності буття: ідеальні (утопія); емпіричні (Г. Еллінек); 3) за історичними формами визнання людей у якості суб'єктів права і держави: етнічні, станові, індивідуально-політичні, гуманітарно-правові (В. Нерсесянц) [4; 6, с. 243–245].

Наведена строкатість критеріїв і виділених на їх основі типологічних схем класифікації держав доводять, що універсальність у відповідному питанні навряд можлива. Адже кожен із науковців переслідує власну ціль, виходячи із предмета дослідження галузі наукових знань, яку він представляє. Головним у цьому питанні є те, щоб такі дослідження проводилися на основі об'єктивних критеріїв (принципів, ознак) із метою забезпечення достовірності отриманих результатів, як, наприклад, явища й процеси, що порівнюються, мають належити до єдиного історичного періоду; застосована до них методологія дослідження має бути єдиною; порівнювані явища та процеси повинні бути типовими для відповідного історичного

періоду, максимально враховувати соціально-економічні, політичні та інші фактори буття держави тощо.

На нашу думку, найбільш плідним для розвитку наукових знань в аспекті побудови класифікаційних схем типологізації держав є **цивілізаційний підхід, коли під цивілізацією розуміють певну епоху людської культури у сфері взаємодії суспільства й природи.** Поняттям «цивілізаційний тип держави» при такому підході позначається сукупність ознак держави, що відображають рівень та особливості культури у сфері взаємодії суспільства з природою. Особливості взаємодії держави (суспільства) із природою визначаються релігійними (ідеологічними), географічними, етнічними та техніко-економічними факторами. Кожен із перелічених факторів по-особливому впливає на цивілізаційні характеристики держави, на її інституційно-владну та функціональну організацію. Водночас з усіх перелічених факторів головними є ті, що визначають рівень розвитку матеріальної культури (яка піддається об'єктивним критеріям дослідження і, як наслідок, типологізації держав), тобто техніко-економічні фактори. На підставі останніх, беручи до уваги існуючі класифікації держав у межах окремих галузей соціальних наук, пропонуємо такий варіант цивілізаційної типології держав: 1) *за ставленням до релігійних організацій*: деідеологізовані (світські, атеїстичні) держави, ідеологізовані (не світські, теократичні); 2) *за географічним розташуванням*: держави Середземномор'я, Східні, Західні тощо; 3) *за етнічним складом*: арабські, китайські, індійські держави тощо; 4) *за техніко-економічними факторами*: аграрні, індустріальні, постіндустріальні держави.

Отже, згідно з існуючими в науковій літературі (філософській, юридичній, соціологічній, політологічній та історичній) поглядами, типологізація держав та правових систем за типами становить об'єктивно необхідний, закономірний процес і засіб пізнання природно-історичного розвитку держави, що відображає процес історично закономірної зміни одних типів держави іншими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кульков М. О. Теоретические проблемы типологии форм государства : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства» / М. О. Кульков. – Саратов, 2008. – 34 с.
2. Теория государства и права [Электронный ресурс] : [учеб.] / под ред. М. Н. Марченко. – М. : Изд-во «Зерцало», 2004. – Режим доступа :
<http://lawtoday.ru/razdel/biblio/tgp/index.php>.
3. Типология держав [Электронный ресурс] : – Режим доступа :
http://www.djerele.com/index.php?option=com_content&task=view&id=683&Itemid=460.
4. Типы государства [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
http://ru.wikipedia.org/wiki/Типы_государства.
5. Тимченко С. М. Актуальні проблеми теорії держави та права. Ч. 1. : Актуальні проблеми теорії держави : [навч. посіб.] / Тимченко С. М., Бостан С. К., Легуша С. М. та ін. – К. : КНТ, 2007. – 288 с.
6. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : [учеб. для вузов] / В. С. Нерсесянц. – М. : Норма, 2010. – 552 с.
7. Алексеев С. С. Теория государства и права [Электронный ресурс] : [учеб.] / С. С. Алексеев. – Режим доступа :
<http://www.lib.ua-ru.net/content/5319.html>.
8. Гринин Л. Е. Эволюция государственности: от раннего государства к зрелому. Государство и исторический процесс [Электронный ресурс] / Л. Е. Гринин. – Режим доступа :
<http://urss.ru/cgi-bin/db.pl?lang=Ru&blang=ru&page=Book&id=101352>.
9. Тип государства: формационный и цивилизационный поход [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
<http://www.allpravo.ru/diploma/doc43p0/instrum664/item667.html>.

10. Максаковский В. П. Географическая картина мира : в 2 кн. Кн. 1 : Общая характеристика мира / В. П. Максаковский. – 4-е изд., испр. – М. : Дрофа, 2008 – 225 с.

11. Типологія та основні типи держав [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://studentam.org.ua/3374.html>.

12. Типология стран мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://rui-tur.ru/tipologiya-stran-mira.html>.

13. Современная политическая карта мира: многообразие стран современного мира, их основные типы [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://geography.kz/slovar/sovremennaya-politicheskaya-karta-mira-mnogoobrazie-stran-i-ix-osnovnye-tipy/>.

14. Андрусяк Т. Історія політичних та правових вчень. Лекції [Електронний ресурс] / Т. Андрусяк. – Режим доступу :

<http://radnuk.info/pidrychnuku/istoriya-vchen/446-andrycyak/6750-9--.html>.

15. Ткаченко В. Принцип законності як класифікаційний критерій типології держав / В. Ткаченко // Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. Т. 1 : Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2003. – 1232 с.

16. Мірошніченко М. І. Історія вчень про державу і право : [навч. посіб.] / М. І. Мірошніченко, В. І. Мірошніченко. – К. : Атіка, 2010. – 460 с.

17. Цюрупа М. В. Основи сучасної політології [Електронний ресурс] / М. В. Цюрупа, В. С. Ясинська. – Режим доступу :

<http://uchebnik-besplatno.com/uchebnik-teoriya-politiki/teologichni-paradigmi-politichnogo.html>.

18. Гегель Г. В. Философия права / Г. В. Гегель. – М. : Мысль, 1990. – 526 с.

19. Типология стран мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

http://uamconsult.com/book_146_chapter_8_1.4_TIPOLOGIJA_STRAN_MIRA.html.

20. Типология государств: основания, различные подходы, современный взгляд на проблему [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
<http://lib.4i5.ru/cu201.htm>.
21. Кельзен Г. Общее учение о государстве [Электронный ресурс] / Г. Кельзен. – Режим доступа :
http://ru.wikipedia.org/wiki/Кельзен,_Ганс.
22. Современное государство [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_colier/655/МАКИВЕР.
23. Тойнбі А. Д. Типологія цивілізацій [Електронний ресурс] / А. Д. Тойнбі. – Режим доступу :
http://ua-referat.com/Типологія_цивілізацій_А_Д_Тойнбі.
24. Цивілізаційний підхід до типології держав [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://textbooks.net.ua/content/view/2309/31/>.